

Epokskiftet och Finland

av *Gustav Hägglund*

Résumé

The Russian attack against Ukraine was a grave blow to the rule-based world order established under American leadership after World War II. This order is now in danger worldwide. Opponents — headed by China — are challenging West's dominance which has been the basis of the prevailing order. Americans are putting America first and abandoning missionary efforts to democratise the world. The threshold for a US military intervention is very high after their fiascos in Afghanistan, Iraq and Syria. The US will increasingly focus on China and the Pacific. In the long run, Europeans should be prepared to take charge of their defence themselves. They have adequate resources for this: they have three times more citizens, eight times more money and at least twice as many soldiers as Russia. To avoid duplication the EU should take charge of the European structures of NATO. To allow adequate response to possible future crises, EU's decision making on foreign and military questions should be made based on majority, rather than unanimity. Such measures would enhance in particular the security of EU's small member states, such as Finland, in an increasingly unpredictable future.

RYSSLANDS ANFALL MOT Ukraina ter sig dag för dag allt mer obegripligt. Varför startade president Putin detta anfall? Den viktigaste orsaken därtill var nog Putins önskan att återställa det ryska imperiet efter Sovjets sönderfall såsom Stalin återställt imperiet efter nederlaget i första världskriget. Putin betraktar sig som tsarernas efterträdare och förpliktad att återställa deras domäner.

Felaktig lägesbedömning var den andra huvudorsaken. Putin trodde sig kunna erövra Ukraina lika lätt som han lyckats 2014 i sitt anfall mot Krim och separatistområdena. Där togs ryssarna mångenstädes emot som befriare. Väst reagerade då med ekonomiska sanktioner som bara hade begränsad verkan i Ryssland.

Nu möttes ryssarna av helt annorlunda ukrainare: fosterländska, nationalistiska och beredda till hjältemodigt försvar av sitt land. Soldaterna var mycket bättre utbildade

och bättre utrustade än åtta år tidigare. Ryssarnas totala blunder berodde troligtvis på att de olika informationskanalerna tävlade om Putins gunst och inte vågade rapportera observationer som denne inte skulle ha tyckt om. Likheter med Stalins anfall mot Finland 1939 är slående. Stalin trodde att den finländska arbetarklassen skulle hälsa ryssarna som befriare. Musikkåren marscherade bakom frontdivisionen färdig för segerparaden i Helsingfors. När Stalin märkte att vinterkriget kunde bli politiskt alltför kostsamt och föra Ryssland i krig med Storbritannien och Frankrike drog han sig ur kriget. Måtte Putin följa sin idols exempel!

Som det nu ser ut har Putin avstått från sitt ursprungliga mål att erövra och annektera hela Ukraina. Hans målsättning verkar vara separering av de östra delarna av Ukraina inklusive korridoren till Krim och etablering av en frusen konflikt i stil med

Minskfördraget efter 2014 års stridigheter. En sådan lösning är nog inte acceptabel för Ukraina eller västländerna. Ukraina fortsätter att slåss för att återta förlorad terräng, och västländerna gör sitt bästa för att understöda Ukrainas kamp.

De ekonomiska sanktionerna är också mångdubbla jämfört med 2014. Ryssland riskerar att bli en av väst bojkottad paria-stat. I vilken mån Ryssland kan ersätta västliga kontakter i öst, främst i Kina och Indien, utan att bli en kinesisk satellit, är ovisst. Kanske den ryska stormaktens svanesång har börjat. Den ryska militärens prestanda i Ukraina har varit svag, närmast inriktad på bombning av städer och terroriserande av befolkningen

En statskupp i Moskva kunde möjligtvis erbjuda en mjukare lösning till dilemma. Putin skulle få skulden för alla hemskheter och den nya ledningen skulle be om ursäkt och lova att förbättra relationerna till väst. Men om ultranationalisterna fick makten skulle de nog inte kapitulera utan tvärtom kanske gå ännu mera rabiatt till verket. Hursomhelst har det ryska anfallet redan haft en bestående inverkan på Nato, EU och Norden.

Nato

Jag var medlem av försvarsledningen när Finland inledde ett militärt samarbete med Nato, först som chef för huvudstaben 1990–1994 och sedan som kommandör 1994–2001. Strax efter att ha blivit kommandör åkte jag till Bryssel för att träffa Natos militärkommitté och hålla föredrag om Finlands försvar. Jag var den första försvarschef från ett icke-Natoland som uppträdde i kommittén, och mitt anförande väckte uppmärksamhet då jag inte förde fram önskemål om stöd utan med stolthet beskrev Finlands prestation som det enda krigförande landet på kontinenten som inte ockuperades under andra världskriget

och som fortfarande kunde mobilisera över en halv miljon välutbildade soldater.

Natomedlemskapet tedde sig som en naturlig fortsättning på Finlands integration i väst. Men när jag som ordförande för EU:s militärkommitté i början av 2000-talet besökte de tio kandidatländerna till EU och Nato, möttes jag alltid av samma visa. Det vill säga att de ville göra slut på den allmänna värnplikten och skära ner på försvaret till enbart en krishanteringsstyrka på några tusen man, som skulle delta i Natos och USA:s operationer och förlitande på att ett tacksamt USA försvarar deras land.

Det såg jag som en farlig tankegång som kunde spridas till Finland om vi blev medlemmar i alliansen. Ett trovärdigt eget försvar är alltid den säkraste grunden för ett lands självständighet och trygghet. Utifrån kommande hjälp är välkommen och kommer desto sannolikare ju bättre landet ifråga själv har kämpat. Efter dessa besök i kandidatländerna blev jag motståndare till Finlands Natomedlemskap. En bidragande orsak därtill var ryssarnas hot om politiska och militära motåtgärder vid ett möjligt inträde av Finland i Nato. Varför göra en välvillig granne till fiende när inget hot förelåg? Nato-optionen, d v s möjligheten att söka Natomedlemskap, var ett trumfkort i Finlands säkerhetspolitik. Ryssarna måste ta optionen i beaktande i all sin Finlandspolitik; om de ”jävlades” med oss skulle vi gå in i Nato.

Ukrainakriget har kullkastat alla dessa argument mot ett Natomedlemskap. Med Tyskland i spetsen har försvarsnihilisterna i Europa börjat rusta upp. Den välvilliga grannen har brutalt anfallit ett annat grannland. Ryssarna har förnekat Nato-optionen. Således, in i Nato nu eller aldrig!

De nordiska länderna skulle forma en naturlig enhet på Natos norra flank. Våra likasinnade länder skulle troligen få stöd av

Tyskland, Storbritannien och Nederländerna i Natos inre debatt. Vi kunde ersätta Nato-optionen med en Vapen-option: kärnvapen och utländska stödjepunkter införs endast ifall ryssarna hotar oss. Om Ryssland mot förmodan repar sig efter Ukrainakriget kunde landet lättare acceptera Natos grannskap i norr än om amerikanska missiler skulle stå på finsk mark.

EU

I Maastrichtfördraget 1992 fastställdes att EU skulle ha en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik inklusive försvarspolitik som med tiden kunde leda till gemensamt försvar. Först tio år senare, 2001, tillsattes de EU-organ som en gemensam försvarspolitik krävde: en politisk kommitté, en militärkommitté och en militär stab. Nato har en liknande struktur, vilket underlättade samarbetet organisationerna emellan.

EU ländernas försvarschefer valde mig till militärkommitténs första ordförande. Under mitt treåriga ordförandeskap skapades redskap för EU:s krishantering: en lista på 100 000 soldater som medlemsländerna höll redo för krishantering, fyra staber redo att leda dem och en styrka i hög insatsberedskap på 1500 soldater. År 2003 genomförde vi två krishanteringsoperationer, en observatörmission i Makedonien och en pacificeringsoperation i östra Kongo. Följande år initierade vi överföringen av Nato-operationen i Bosnien till EU. Därefter har inte mycket hänt i militär krishantering, snabbinsatsstyrkan har inte aktiverats en enda gång och operationerna har varit marina samt små insatser i Afrika.

Jag utredde också möjligheterna till ett gemensamt försvar i Maastricht fördragets anda. Enligt min mening kan EU aldrig bli en trovärdig aktör i internationell politik utan ett eget försvar. Men Nato har ju redan byggt upp en försvarsstruktur på EU-

territorium. Två strukturer på samma territorium vore irrationellt. Min lösning då och nu är att Natos europeiska strukturer och uppgifter överförs till EU som blir Natos östra pelare. EU övertar det primära ansvaret för Europas försvar, USA stöder vid behov i enlighet med Washingtonfördraget. Sådant behov råder ju som bäst.

Mitt förslag om en EU-Nato-fusion ledde inte någonvart. För amerikanerna var Nato inte mera i första hand en försvarsallians utan ett verktyg för USA:s utrikespolitik, en resurskälla till trupper för amerikanska interventioner och ett medel till utökning av USA:s inflytande österut och framflyttning av kalla krigets frontlinje när Ryssland var svagt. Européerna trodde att evig fred rådde och var inte intresserade av försvar utan ville med fulla drag njuta av fredsdividenderna under ett amerikansk paraply. Om Ryssland i enlighet med president Bidens målsättning till följd av Ukrainakriget förlorar förmågan till aggression, skulle USA få friare händer att koncentrera sig mot sin huvudmotståndare, Kina ifall EU skulle överta huvudansvaret av sitt territorium. Ett två-pelare-Nato är inte aktuellt nu under brinnande krig men nog om ett par år. Det vore även ett elegantare sätt att skjuta rabulisten Turkiet på ett sidospår än John Boltons förslag att utesluta landet.

Nordiskt försvarssamarbete

I ett expertutlåtande till den danska försvarsutredningen i början på 1980-talet konstaterade jag att de nordiska folkens focus ligger i helt olika riktningar: Finlands i öst, Norges i väst, Danmarks i söder och Sveriges i Afrika. Bilden förändras kapitalt med ett svensk-finskt Natomedlemskap. Äntligen är vi brödrafolk i samma båt.

Ett svensk-finskt försvarssamarbete intensifierades redan före Nato-ansökan. Samarbetet initierades av Björn von Sydow.

Som nyttillträdd försvarsminister besökte han Finland 1997 och föreslog att ett samarbete mellan våra försvarsmakter skulle inledas. Den finske försvarsministern hänförde saken till mig. Vi beslöt tillsammans med von Sydow att tillsätta tre arbetsgrupper, en för varje försvarsgren, för att utreda möjligheterna till samarbete. Maringruppen avancerade snabbt, flyg- och markgrupperna var staplande. Plötsligt drog sig svenskarna bort från samarbetsprojektet. Förvånad frågade jag min svenska kollega vad detta berodde på. UD hade motsatt sig närmare integration, fick jag höra, när en sådan skulle kompromettera samarbetet med USA och riskera att Sverige drogs in i Nato i Finlands kölvatten. Sistnämnda argument tedde sig då obegripligt men har nu, ett kvartssekel senare visat sig riktigt. Man måste beundra svenska UD:s otroliga framsynthet.

Inom Nato bildar de nordiska länderna en naturlig enhet befast av geografi, gemensamma värden, samhällsskick och kultur. Om den sen kallas block eller något annat spelar mindre roll, huvudsaken är att vi arbetar intimt tillsammans. Försvarssamarbetet blir en katalysator till samarbete på livets andra områden och stärker vår samhörighet.

Militärt bildar de nordiska länderna tillsammans en trovärdig spärr mot rysk expansion i Skandinavien och bidrar därigenom väsentligt till Europas säkerhet. Mot slutet av decenniet har de nordiska länderna en numerär av F35 och Jas 39 som väl matchar det som ryssarna förmår ställa upp i området. De bildar också en väsentlig backup till de baltiska ländernas försvar. De nordiska ländernas engagemang i Baltikums försvar är för övrigt en fråga som säkert kommer upp i Natos planering. Insatsmöjligheterna mot strategiska mål i Ryssland ökar märkbart med Finlands och Sveriges inträde i alliansen, vilket minskar Turkiets roll. Detta kan

ha varit en bidragande orsak till president Erdogans motsträvighet till utvidgningen.

Finlands tillhörighet till Baltikum eller Norden har varit en ödesfråga för oss. 1920 anmälde vår utrikesminister Finland till den av Frankrike etablerade cordon sanitaire mot bolsjevism som bestod av randstater från Östersjön till Rumänien. Riksdagen var framsyntare, röstade ner förslaget och styrde landet mot Norden i stället. 1939 föstes dock Finland genom det rysk-tyska fördraget tillsammans med de baltiska staterna i Sovjets sköte. Tack vare vår heroiska kamp under andra världskriget undgick vi Baltikums öde men hamnade i skuggan av vår östra granne. Först nu har vi blivit fullvärdiga medlemmar i den nordiska familjen.

Västvärldens dominans

Vår historiebild är västcentrerad. Den börjar med Egypten och Eufrat, fortsätter med greker och romare, en mörk medeltid med folkvandringar, sedan renässans och europeiska inbördeskrig och koloniala strövtåg. Man förbiser lätt att en likbördig kulturutveckling försiggick i Fjärran östern, och där fanns resurser till världserövring. Kinas flotta var mångdubbelt större än de sammantagna västliga sjöfararnas på 1500-talet och kunde ha byggt upp ett kolonialvälde men skrotades i fruktan för negativa utländska återverkningar på en fulländad kinesisk livsstil. Kinas befolkning och bruttonationalprodukt var på 1700-talet större än hela västvärldens sammanlagt.

Västländernas världserövring skedde i huvudsak efter den franska ideella och den engelska industriella revolutionen. Frankrike och Storbritannien byggde kolonialvälden med många lydstater. Dessa välden rasade samman till följd av världskriget. Västvärldens roder togs omhand av USA, först i konkurrens med Sovjet och efter dess sönderfall i ensamt lysande majestät.

Erövringarnas motiv var i första hand anskaffning av rikedomar till fromma för hemlandet. Men där fanns också ett inslag av missionärskap, något som Kipling kallade den vita mannens börda. Kolonialisterna var enligt denna tankegång egentligen välgörare som lärde barbarerna hyfsat beteende. Ungefär så motiverade Belgiens konung Leopold sitt rövartåg efter Kongos rikedomar, som kostade cirka 10 miljoner kongolesers liv kring sekelskiftet 1800/1900.

USA:s president Wilson sporrade sina medborgare till stordåd under första världskriget med uppmaningen ”make the world safe for democracy”. Amerikanerna följde hans uppmaning efter andra världskriget. Enligt min kamrat från Harvardtiden, Barry Posen, har alla amerikanska regeringar före president Trump tillämpat en tvåspårig strategi, det ena spåret bygger militärt inflytande och det andra demokrati. Enligt Posen sopades det senare spåret igen av Trump. Det verkar troligt att spåret förblir oanvänt i framtiden. Demokratiseringen har nämligen lyckats främst i länder som USA erövrat och sedan haft trupp i årtionden för att försäkra sig om att regimen håller. De bästa exemplen här är Japan och Tyskland. Däremot har den misslyckats kapitalt i länder där amerikanerna utan avsikt till permanent närvaro ingripit som Vietnam, Afghanistan, Irak och Syrien. Efter de senaste fiaskon ter sig amerikanska militära interventioner ytterst osannolika.

Med sin militära, ekonomiska, teknologiska och kulturella framgång har väst kunnat inplantera sina ideal i internationella fördrag och organisationer. Demokratien härrör sig ytterst från Jeffersons ord i den amerikanska självständighetsdeklarationen: ”the little man knows what’s best for him”, med andra ord inte från enväldshärskare eller eliter som dittills varit kutym. Den franska revolutionen tillfogade därtill frihet, broderskap och jämlikhet. Så småningom blev mänskliga rättig-

heter, rättsstat, opinionsfrihet, yttrandefrihet och marknadsekonomi vid sidan av demokrati och jämlikhet kännetecknen för moraliskt goda länder. Väst ympade sina ideal i olika internationella fördrag och organisationer av vilka FN är den främsta.

Utmanare

Tysklands förbundskansler Scholz beskrev i ett tal nyligen nuläget träffande med ordet ”Zeitenwende”, fritt översatt epokskifte. Hans fokus var Europa, och han trodde att de västliga värdena nog skulle stå sig i förhållande till diktaturerna. Detta kan vara önsketänkande. Vi som omfattar dessa värden är nämligen en minoritet i världen.

Av världens åtta miljarder innevånare omfattar kanske 1,4 miljarder de västliga liberala värden. Drygt 500 miljoner bor i Europa, knappt 400 miljoner i Nordamerika, resten här och där, i det som kan karakteriseras som enklaver bland andra kulturer: Japan, Australien, Nya Zeeland framstår som de främsta exemplen. Kina med cirka 1,4 miljarder invånare anser västerländsk liberalism och demokrati vara de största farorna, huvuddelen av de forna sovjetrepublikerna torde samtycka. I Indien med omkring 1,4 miljarder invånare bestämmer det officiellt upplösta kastväsendet din plats och framtid. Muslimer finns det närmare 2 miljarder, för många av dem är demokrati och jämställdhet främmande. Inte en enda av arabvärldens 22 stater är demokratier. Många muslimer anser kvinnan vara mannens egendom, vilket vi västerlänningar inte gjort på länge.

Huvuddelen av opponenterna till västs dominans bor i Asien. Sydamerika och Afrika har inte nämnvärt påverkat världsskeendet hittills och gör det knappast i framtiden heller. Sålunda ter sig en kamp mellan väst, ledd av USA, och Asiens starkaste makt, Kina, sannolikast i framtiden. Från europeisk synvinkel kan man hoppas att Indiens

antagonism med Kina fortlever och begränsar dennes framfart.

Rysslands svanesång verkar ha börjat. Dess stormaktstid började med Peter den Stores seger i Poltavaslaget i Ukraina 1709 och slutar hoppeligen med Putins nederlag i Ukraina. Då skulle Ryssland bli en satellit och råvarukälla till Kina. USA:s missionär-iver har dalat och iveren att överföra militära åtaganden till sina allierade har ökat. Japans och Tysklands nyliga beslut att radikalt öka sina militärutgifter kan underlätta detta. I det långa loppet kan USA så småningom övergå till en av John Mearsheimer förordad ”offshore balancing”, d v s lämna markförsvaret till allierade och koncentrera sig på flyg och flotta till deras stöd vid behov.

Slutsatser för Finland

Det är helt möjligt att vi står inför ett världshistoriskt epokskifte. Västs dominans kan bli ett 200-årigt interregnum, som öst med sina övermäktiga människoresurser ”pensionerar”. Militär ockupation är inte trolig; Kina tyr sig knappast till vapen utanför sitt närmaste grannskap utan utökar sin inflytelsefär med subtila medel steg för steg. Internationella fördrag förlorar relevans och FN omstruktureras. Europa blir ett utomhusmuseum för demokrati, jämlikhet och mänskliga rättigheter.

Så här går det kanske inte men vi bör nog vara beredda på att världen inte förblir så väldisciplinerad som vi hoppats. Fördrag kan man inte lita på, därom bär Rysslands anfall mot Ukraina färskt vittne. Välmenande internationella organisationer är maktlösa om det riktigt kniper. Ett litet lands bästa sköld är dess inre styrka, enighet och medborgarnas villighet att försvara sitt levnadsätt och sin kultur.

Hot mot Finland kan i praktiken komma bara från öster. Natomedlemskapet försäkrar oss militärt stöd mot detta så länge

USA är engagerat i Europa. Engagemanget kan dock vittra till följd av inrikespolitisk utveckling i landet eller dess inriktning mot Fjärran Östern. Det vore klokt att försäkra sig mot en sådan – om än mindre sannolik – utveckling. Europeiskt försvar är det uppenbara svaret därtill.

EU-länderna lider av ett helt obefogat mindervärdighetskomplex till Ryssland gällande konventionell militär kapacitet. EU-länderna har tillsammans över tre gånger fler invånare, åtta gånger mera pengar och minst två gånger fler soldater än Ryssland. Det enda nödvändiga amerikanska stödet är kärnvapenparaplyet. Men det förutsätter inte att man är militärt en amerikansk satellit. EU kan aldrig bli en trovärdig internationell aktör utan ett trovärdigt eget försvar. Byggandet av detta fodrar en utveckling av unionen i federativ riktning i stil med t ex Schweiz. Det första steget vore att avstå från konsensusfordran i utrikes- och säkerhetspolitiken och övergå till majoritetsbeslut, kvalificerade om det vore lättare acceptabelt. Detta skulle också möjliggöra en snabb EU reaktion på internationella kriser i stället för långdraget debatterande.

Närpå hälften av unionsstaterna har någon gång i sin historia varit stormakter. För dem kan överlåtandet av nationell beslutanderätt te sig smärtsamt, vilket väl kan ha varit en orsak till federaliseringens långsamma utveckling. Vi i Finland har inte denna belastning, för oss är en stark union en tillgång. EU är vår familj, ju kraftigare den är desto bättre kan den stödja oss.

Författare är general. Han var kommandör för Finlands Försvarsmakt 1994–2001 och ordförande för EU:s försvarshefer i unionens militärkommitté 2001–2004. Han är kallad ledamot av KKrVA och var den första kallade ledamoten av akademien efter världskriget.